

ve şair Mis'ar b. Mühelhil de devrin önemli isimleri arasındadır.

SÂMÂNÎ HÜKÜMDARLARI

I. Ahmed b. Esed b. Sâmân	(204/819)
I. Nasr b. Ahmed	(250/864)
I. İsmâil b. Ahmed	(279/892)
II. Ahmed b. İsmâil	(295/907)
II. Nasr b. Ahmed	(301/914)
I. Nûh b. Nasr	(331/943)
I. Abdülmelik b. Nûh b. Nasr	(343/954)
I. Mansûr b. Nûh b. Nasr	(350/961)
II. Nûh b. Mansûr	(365/976)
II. Mansûr b. Nûh b. Mansûr	(387/997)
II. Abdülmelik b. Nûh b. Mansûr	(389/999)
II. İsmâil b. Nûh	
el-Müntasır	(390-395/1000-1005)

BİBLİYOGRAFYA :

Dîvânü lugâtî't-Türk Tercümesi, I, 454; Ahmet Caferoğlu, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul 1968, s. 83; İbn Hurdâzih, *el-Mesâlik ve'l-memâlik*, s. 39; İbn Fadlân, *Seyahatname* (trc. Ramazan Şeşen), İstanbul 1995, tür.yer.; Nerşahi, *Târîhu Buḥârâ* (trc. ve nşr. Emîn Abdülmeccid Bedevî – Nasrullah Mübeşşir et-Tirâzî), Kahire 1993; İbn Havkal, *Şûretü'l-arz*, tür.yer.; Ebû İshak es-Sâbî, *el-Müntezâ min Kitâbi't-Tâci* (nşr. M. Hüseyin ez-Zebîdî), Bağdad 1397/1977, tür.yer.; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (nşr. İbrâhîm Ramazan), Beyrut 1987, s. 234; Muhammed b. Ahmed el-Hârizmî, *Mefâtîhu'l-'ulûm*, Kahire 1342/1923, tür.yer.; Makdisî, *Aḥsenü't-tekâşim*, tür.yer.; İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, I-III, tür.yer.; Seâlibî, *Yetîmetü'd-dehr*, IV, tür.yer.; *Târîh-i Sîstân* (nşr. Bahâr), Tahrân 1314 hş., tür.yer.; Nizâmülmülk, *Siyâsetnâme* (Bayburtluğil), s. 218, 285-300; İbn İsfendiyar, *Târîh-i Taberistân: An Abridged Translation of the Tarikhi Tabaristan* (trc. E. G. Browne), Leiden-London 1905, tür.yer.; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, III-IX, bk. İndeks; Resîdüddin Fazlullâh-ı Hemedânî, *Câmi'u't-tevârîh* (nşr. Ahmed Ateş), Ankara 1957, II/4, tür.yer.; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXV, 331-370; Zahirüddin-i Mar'âşî, *Târîh-i Taberistân ve Rüyân ve Mâzenderân* (nşr. M. Hüseyin Tesbîhî), Tahrân 1345 hş./1966, tür.yer.; Hândmîr, *Düstûrü'l-vüzerâ'* (trc. Harbî Emîn Süleyman), Kahire 1980, s. 212-218; W. Madelung, "The Minor Dynasties of Northern Iran", *CHIr.*, IV, 198-250; R. N. Frye, "The Samanids", *a.e.*, IV, 136-161; a.mlf., "Development of Persian Literature under the Samanids an Qarakhanids", *Islamic Iran and Central Asia (7th-12th Centuries)*, London 1979, s. 69-74; Artuk, *İslâmî Sikkeler Kataloğu*, I; T. Lewicki, "Le commerce des sâmanides avec l'Europe orientale et centrale des trésors de monnaies coufiques", *Near Eastern Numismatics, Iconography, Epigraphy and History-Studies in Honor of George C. Miles* (ed. O. K. Kouymjian), Beyrut 1974, s. 219-233; V. F. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan* (haz. Hakkı Dursun Yıldız), Ankara 1990; a.mlf., "Ahmed (Ebû Ali)", *İA*, I, 169; a.mlf., "Alp Tegin", *a.e.*, I, 386; a.mlf., "İsmail b. Ahmed", *a.e.*, V, 1111; W. L. Treadwell, *The Political History of the Samanid State* (doktora tezi, 1991), University of Oxford; a.mlf., "Shâhanshâh and al-Malik al-Mu'ayyad: The

Legitimation of Power in Sâmanid and Büyük Iran", *Culture and Memory in Medieval Islam: Essays in Honour of Wilferd Madelung* (ed. Farhad Daftary – J. W. Meri), London-New York 2003, s. 318-337; C. E. Bosworth, *The History of Saffarids of Sistan and Malikis of Nimruz (247/861 to 949/1542-43)*, New York 1994; a.mlf., "The Rulers of Chaghaniyan in Early Islamic Times", *Iran*, XIX, London 1981, s. 1-20; a.mlf., "Sâmanids", *El²* (İng.), VIII, 1025-1029; a.mlf., "Âl-e Afriğ", *Elr.*, I, 743-745; Erdoğan Merçil, "Muhtacogulları", *Prof. Dr. Fikret İslâhan'a 80. Doğum Yılı Armağanı*, İstanbul 1995, s. 67-93; a.mlf., "Simcûriler", *TD*, sy. 32 (1979), s. 71-88; sy. 33 (1982), s. 115-132; a.mlf., "Simcûriler IV", *TTK Belleten*, sy. 195 (1985), s. 547-567; a.mlf., "Bânicûriler", *DİA*, V, 59; İhsan Zünûn es-Sâmîrî, *el-Hayâtü'l-İlmîyye zemene's-Sâmâniyyîn: el-Târîhu's-sekâfî li-Horâsân ve Mâverâ'in-nehr fi'l-karneyni's-sâlis ve'r-râbi' li'l-hicre*, Beyrut 2001; Ramazan Şeşen, *İslâm Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, Ankara 2001; a.mlf., "Buhara", *DİA*, VI, 364; Aydın Usta, *Şamanizmden Müslümanlığa Türklerin İslamlaşma Serüveni, Sâmâniler Devleti 874-1005*, İstanbul 2007; Nazmiye Togan, "Peygamber Zamanında Şarki ve Garbi Türkistan'ın Ziyaret Eden Çinli Budist Hsien-Chang'ın Bu Ülkelerin Siyasî ve Dinî Hayatına Dair Kayıtları", *İTED*, IV/1-2 (1964), s. 21-64; Azizullah Bayât, "Evdâ-i İdarîyi Sâmaniyan", *Beresîhâ-yi Târîhî*, IX/5, Tahrân 1353, s. 139-158; Abdülhalık Bakır, "Ortaçağ İslâm Dünyasında Madenler ve Maden Sanayi", *TTK Belleten*, LXI/232 (1997), s. 519-595; a.mlf., "Ortaçağ İslâm Dünyasında Dokuma Sanayi", *a.e.*, LXIV/ 241 (2000), s. 749-826; A. Atakhodiev, "Notes de numismatique Samanide", *Slr.*, XXXI/2 (2002), s. 257-266; Hasan Kurt, "Devlet Kurma Sürecinde Sâmanoğulları", *AÜİFD*, XLIV/2 (2003), s. 109-129; Mirza Bala, "Buhara", *İA*, II, 761-766; V. F. Buchner, "Sâmâniler", *a.e.*, X, 140-143; Sadi Kucur, "İsmâil b. Ahmed", *DİA*, XXIII, 84-85; a.mlf., "İsmâil b. Nûh", *a.e.*, XXIII, 115-116; A. Sh. Shahbazi, "Bahrâm VI Çöbin", *Elr.*, III, 520-522.

AYDIN USTA

SAMED

(الصمد)

Allah'ın isimlerinden
(esmâ-i hüsnâ) biri.

Sözlükte "bir şeye yönelmek" anlamındaki **samd** (sumûd) kökünden türeyen **samed** "ihtiyaçların giderilmesi için kendisine başvurulana kimse" demektir. Samed ayrıca içi boş olmayan kütle halindeki şeyler için kullanılır. Allah'a nisbet edildiğinde "ihtiyaçlarının gidermesi için herkesin başvurduğu, yaratılmışlara özgü acz ve ihtiyaçtan münezzehe ebedî ve bâkî yüce varlık" mânasına gelir (Râgıb el-İsfahânî, "şmd" md.; İbnü'l-Esir, III, 52).

Samed Kur'an'da İhlâs sûresinde (112/2), Allah'ın birliği ilkesinin anlatılması sırasında O'nun yaratılmışlık özelliği taşıma-

yıp herkesin sığınacağı yegâne varlık olduğu ifade edilirken geçmektedir. Samd kavramı "yönelmek" şeklindeki anlamıyla hadislerde kullanılmış (*Müsned*, VI, 4; Ebû Dâvûd, "Şalât", 104), samed ismi İbn Mâce ve Tirmizî'nin esmâ-i hüsnâ listesinde yer almıştır ("Duâ", 10, "Da'avât", 82). Bir kutsî hadiste Cenâb-ı Hak insanoğlunun âhireti inkâr etmek suretiyle kendi zâtını yalanladığını, çocuk sahibi olduğunu söyleyerek kendisine dil uzattığını ifade ettikten sonra, "Halbuki ben bir ve tekim, samedim, ne evlât sahibiyim ne de herhangi bir ebeveynenden doğdum, kimse benim dengim ve benzerim değildir" buyurmaktadır (Buhârî, "Tefsîr", 112/1-2). Samed başka hadislerde de Allah'a izâfe edilmiştir (*Müsned*, IV, 538; V, 154; Ebû Dâvûd, "Vitr", 23; Nesâî, "Sehiv", 58, "Cenâ'iz", 117).

Âlimler samedin iki temel mânasına vurgu yapar. Bunlardan biri "ihtiyaçların giderilmesi için herkesin başvurduğu ulu ve yüce varlık" şeklinde olup Ma'mer b. Müsennâ ve Zeccâc'dan itibaren müfessir ve lugatçılarca bu mâna öne çıkarılmıştır. Mâtürîdî yaratılmışların Allah'a olan ihtiyaçlarını varlık âlemine gelme, varlığını esenlik içinde sürdürübilme, öldükten sonra ikinci ve ebedî hayata dönüş yapma noktasında özetlemiştir (*Âyât ve süver*, s. 107). Samed ismine verilen bu anlam, putların insana hiçbir zarar ve fayda sağlamadığını belirten âyetlerle paralellik göstermektedir. İkinci mâna, "canlıların iç organlarını ihtiva eden karın ve göğüs gibi bir iç boşluğu bulunmayan" biçiminde tesbit edilmiştir. Bununla anlatılmak istenen şey, Allah'ın yoğunlaştırılmış ve sıkıştırılmış cevherlerden oluşan kütesel bir varlık niteliği taşıdığı değil genelde puta tapanların, mâbudlarını karnı ve iç organları bulunan nesneler şeklinde tahayyül etmeleri, Allah'ın ise böyle bir niteliğe sahip olmadığıdır. Nitekim İhlâs sûresinin devamında Allah'ın evlâdı ve ebeveyni olmadığı belirtilmektedir. Esasen bazı âlimlere göre samedin mânası sûrenin üçüncü ve dördüncü âyetlerinde zikredilen hususlardan ibarettir (*a.g.e.*, s. 108). Samedin bu iki anlamı Allah'ın yetkin sıfatlara sahip bulunduğu ve yaratılmışlardaki âcizlik ve eksiklik içeren niteliklerden münezzehe olduğu noktasında birleşir. Fahreddin er-Râzî bu iki anlamdan otuzu aşkın tâlî mâna çıkarmaktadır (*Levâmî'u'l-beyyînât*, s. 318-321).

Samed isminden kulan alabileceği nasip, Cenâb-ı Hakk'ın onu din ve dünya işlerinde kendisine başvurulana bir konuma getirmesidir. Allah, kullarının çeşitli sorun-

larının çözümünü kimin eline bağlı kılmışsa onu samed isminden nasiplendirmiş demektir (Gazzâlî, s. 144). Samed "yaratılmışlık özelliklerinden münezze" mânasına alındığı takdirde zâtî-selbî, "herkesin, ihtiyaçlarının giderilmesi için yöneldiği varlık" anlamında yorumlanması halinde fiilî isim ve sıfatlar grubuna girer. Samedin alî, bâkî, melik, kuddûs, selâm, ganî ve muğnî isimleriyle muhteva yakınlığı vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, III, 52; *Müsned*, IV, 538; V, 154; VI, 4; İbn Ebû Âsım, *Kitâbü's-Sünne* (nşr. M. Nâsirüddin el-Elbânî), Beyrut 1400/1980, I, 297-304; Ma'mer b. Müsennâ, *Mecâzü'l-Kur'ân* (nşr. Fuat Sezgin), Beyrut 1401/1981, II, 316; Taberî, *Câmî'u'l-beyân* (nşr. Sıdkı Cemîl el-Attâr), Beyrut 1415/1995, XXX, 448-452; Zeccâc, *Tefsîrü esmâ'illâhî'l-hüsnâ* (nşr. Ahmed Yûsuf ed-Dekkâk), Beyrut 1395/1975, s. 58-59; Mâtürîdî, *Âyât ve süver min Te'vîlâtî'l-Kur'ân* (nşr. Ahmet Vanlıoğlu – Bekir Topaloğlu), İstanbul 2003, s. 107-110; Ebû'l-Kâsım ez-Zeccâcî, *İstikâku esmâ'illâh* (nşr. Abdülhüseyn el-Mübârek), Beyrut 1406/1986, s. 252-253; Hattâbî, *Şe'nü'd-du'â* (nşr. Ahmed Yûsuf ed-Dekkâk), Dimaşk 1404/1984, s. 85; İbn Fûrek, *Mücerredü'l-Makâlât*, s. 55; Kâdî Abdücebbar, *el-Muğnî* (nşr. Mahmûd M. el-Hudayrî), Kahire, ts. (el-Müessesetü'l-Misriyye), V, 210; Abdülkâhir el-Bağdâdî, *el-Esmâ' ve's-şifât*, Kayseri Râşid Efendi Ktp., nr. 497, vr. 127^b-128^a; Beyhakî, *el-Esmâ' ve's-şifât* (İmâdüddin), I, 107-110; Gazzâlî, *el-Makşadü'l-esnâ* (Fazlüh), s. 144; Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, *el-Emedü'l-aşkâ*, Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 499, vr. 43^b-44^b; Fahrreddin er-Râzî, *Levâmî'u'l-beyyînât* (nşr. Tâhâ Abdürraûf Sa'd), Beyrut 1396/1976, s. 317-321; İbn Teymiyye, *Mecmû'u fetâvâ*, XVII, 214-234; U. Rubin, "Al-Samad and the High God an Interpretation of Sura CXII", *Isl.*, LXI/2 (1984), s. 200-201; A. A. Ambros, "Die Analyse von Sure 112", a.e., LXIII (1986), s. 228-244.

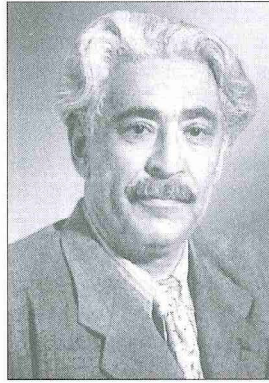
BEKİR TOPALOĞLU

SAMED VURGUN

(1906-1956)

Azerbaycan şairi ve tiyatro yazarı.

21 Mart 1906'da Azerbaycan'da Kazak kasabasının Yukarı Salahlı köyünde doğdu. Vekilovlar diye bilinen bir aileye mensup olup Vurgun lakabını sonradan almıştır. İlk öğreniminden sonra Kazak Tatar Öğretmen Okulu'nda okudu (1918-1924). Bu okulun müdürü ve Âzerî edebiyat tarihçisi Feridun Bey Köçerli'nin etkisinde kaldı. Mezun olunca bir süre Kazak, Kuba ve Gence'de öğretmenlik yaptı. Moskova Devlet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde (1929-1931) ve Azerbaycan Devlet Pedagoji Enstitüsü'nde (1931-1934) yüksek öğrenimini tamamladı. Azerbaycan Yazarlar Birliği'nin sekreteri (1934-1937), ardından baş-

Samed Vurgun

kanı (1941-1948) oldu. Azerbaycan'ın Dış Ülkelerle İlişkiler Kurumu'nun başkanlığı ve Azerbaycan Cumhuriyeti İlimler Akademisi'nin başkan yardımcılığı görevlerinde bulundu (1945-1956).

Bakü Devlet Üniversitesi filoloji ilimleri fahri doktoru ve Azerbaycan Cumhuriyeti devlet sanatçısı olan, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği devlet ödülünü iki defa alan Samed (1941, 1942) genç yaşta Komünist Partisi Gençlik Kolu'na girerek köyleri dolaştı. 1936'da Sovyet Azerbaycanı'nın 15. kuruluş yıl dönümünü münasebetiyle Kremlin'e giden heyette yer alarak Lenin ve ihtilâli hakkında yazdığı "Rehber Selâm" adlı şiiriyle Lenin nişanı aldı. 1940'ta Komünist Partisi'ne üye oldu. Sovyetler Birliği ile Azerbaycan Parlamantosunda bir süre milletvekilliği yaptı. Sovyet Temsil Heyeti içinde Bulgaristan, Polonya, Almanya, Fransa, İngiltere ve Çin'e seyahatlerde bulundu. 27 Mayıs 1956'da akciğer kanserinden Bakü'de öldü ve bir devlet mezarlığı olan Bakü Fahri Hıyabânı'na defnedildi. Samed Vurgun'un adına sokak, kolhoz, mektep ve Yukarı Salahlı'da şiir evi bulunmaktadır. Bakü'de yaşadığı ev müze haline getirilmiştir. Ayrıca her yıl Samed Vurgun şiir günleri yapılmaktadır.

Küçük yaşlarından itibaren bulunduğu Kazak çevresinin zengin folkloruna, halk masallarına ve türkölere ilgi gösteren Samed Vurgun'un aşk konusunda ilk gençlik şiirlerinden ele geçenler ölümünden sonra *Çiçek* adıyla yayımlanmıştır (1957). 1924-1928 yıllarında yazdığı şiirlerde lirizm, iç acıları ve tabiat temleri yer alırken 1929'dan itibaren Komünist Partisi'nin istekleri doğrultusunda sosyal gerçekçilik akımını benimseyerek o yönde eserler vermiştir. İlk şiir kitapları olan *Şairin Andı* (1930), *Fener* (1932) ve özellikle *Gönül Defteri*'nde (1934) Sovyet toplumlarında işçilerin rolünü, etkinliklerini, problemlerini, ka-

dın haklarını ve devrimci düşünceleri dile getirmiştir. Azerbaycan şairi Molla Penah'ın hayatını konu edinen *Vâkıf* (1937) adlı manzum dramı 1938'de sahneye konmuş ve büyük ilgi görmüş, Stalin'in aydınlar üzerindeki baskı hareketinin en yoğun olduğu bu dönemde Stalin ödülüne değer bulunmuştur. Daha sonra *Ferhâd ve Şîrin* (1941) dramıyla halkların istiklâli ve vatan sevgisi konularını işleyen Samed Vurgun bu eseriyle ikinci defa Stalin ödülünü almıştır. 1941'de *Ayn Efsanesi*, 1940-1945 yılları arasında *Bakü'nün Destanı* ve *İnsan* adlı romantik-felsefî eserleri yayımlanmıştır. Gazelleri de bulunan Samed Vurgun'un aruzla yazdıklarında Edebiyatı Cedîde etkisi görülür. Heceyle yazdığı şiirlerin bir kısmında halk şiirinin nazım şekillerini kullanmıştır. Samed Vurgun'un Nizâmî-i Gencevî, Puşkin, Molla Penah, Ahundzâde, Mayakovski gibi şair ve yazarlar hakkında yorum ve değerlendirmelerde bulunan makaleleri vardır.

Samed Vurgun, eserlerinde yalnız kendi halkını değil bütün insanlığı düşünen hümanist karakterde bir şair olup sadakatle bağlı olduğu Komünist Partisi'ni ve Lenin, Stalin gibi liderlerini öven şiirler yazmıştır. Çeşitli nişan ve mükâfatlarla ödüllendirilmesine rağmen eserlerinde Azerbaycan idealini de yansıtmaya sebebiyle daima şüphe ve takip korkusuyla tedirgin bir hayat sürmüştür. Eserleri 1940 yılından sonra Rus, Ukrayna, Gürcü, Özbek ve Türkmen dillerine çevrilmiştir. Tercüme ile de uğraşmış olan Samed Vurgun'un Âzerî Türkçesi'ne çevirdiği başlıca eserler şunlardır: Maksim Gorki'den *Kız ve Ölüm*, Puşkin'den *Yevgeni Önegin* adlı manzum roman (1935-1936), Gürcü yazar Şato Rustavelli'den *Pelenk Derisi Giymiş Pehlivan* (1935-1937), Nizâmî-i Gencevî'den *Leylâ vü Mecnûn* (Bakü 1947). Samed Vurgun'un sağlığında basılan kitapları ile bunların dışında kalan diğer şiir ve yazıları ölümünden sonra birkaç defa külliyat halinde yayımlanmıştır: *Eserleri* (I-VI, Bakü 1960-1972); *Seçilmiş Eserleri* (I-II, Bakü 1976; I-III, Bakü 1986-1989); *Seçilmiş Dram Eserleri ve Poemaları* (Bakü 1974); *El Bilir ki Sen Menimsen* (Bakü 1970).

BİBLİYOGRAFYA :

Azerbaycan Edebiyatı Tarihi, Bakü 1957, I, 337-383; *Halk Şairi Samed Vurgun*, Bakü 1958, s. 337-383; Mehmed Arif, *Samed Vurgun Dramaturjiyası*, Bakü 1964, s. 175-184; Ahundov Nazım, *Samed Vurgun Bibliyografya*, Bakü 1965; Mehmed Cafer, *Samed Vurgun: Hayat ve Yaradıcılığı*, Bakü 1966, s. 337-383; Mehdi Famil Alovlu, *Publisist Samed Vurgun*, Bakü 1967, s. 118-